İDİL

ADIYAMAN İLİNDE KULLANILAN HALI YASTIKLARIN RENK, MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

Ergün YILDIRIM
Yük.Lis.Öğr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tekstil Tasarım ABD. ergnyildirim@gmail.com , ORCID: 0000-0002-3318-4630

Banu Hatice GÜRCÜM
Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü. banugurcum@gmail.com , ORCID: 0000-0001-9687-9598

Yıldırım, Ergün ve Gürcüm, Banu Hatice. "Adıyaman İlinde Kullanılan Halı Yastıkların Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri". idil, 75 (2020 Kasım): s. 1746–1760. doi: 10.7816/idil-09-75-09

ÖZ

Dokuma yörenin özelliğini, kültürel değerlerini ve dokuyanın duygularını yansıtan kültürel bir resim gibidir. Halı dokumacılığı da geçmişimizi yansıtması yanında, geleneklerimizi sürdürebilmemiz ve gelecek kuşaklara bu değerleri aktarabilmemiz açısından önemlidir. Ancak kültürümüzün en önemli parçalarından olan el dokuması halı yastıkları, teknolojik gelişmeler ve değişen yaşam koşulları sonucu gün geçtikçe değerini kaybetmektedir. Günümüzde Anadolu'nun birçok yerinde, evin bir köşesine kurulan tezgâhta dokunan, oda dekorasyonunun vazgeçilmezi olduğu düşünülen halı yastıkları üretilmemektedir. El emeği olmayan fabrikasyon ürünler bu önemli üretim geleneğinin yozlaşmasına neden olmaktadır. Bin bir emekle dokunmuş el dokuması halı yastıklar eskicilere satılmakta ya da atılmaktadır. Bir daha yerine konmayacak geleneksel bir üretim çeşidi ve toplumun ortak belleğinde yer alan sembolik ifade biçimini oluşturan halı yastık üzerindeki benzersiz motif, desen ve kompozisyonların kayıt altına alınması tekstil tasarımına kaynak oluşturması açısından önemli kabul edilmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı Adıyaman ili merkez ve köylerinde el dokuması halı yastıkların renk, motif ve kompozisyon özelliklerinin incelenmesi, belgelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu araştırma tarama modelinde bir araştırma olarak yapılandırılmıştır. Araştırma evreni Adıyaman ili köyleri olarak seçilmiş ancak örneklem olarak merkez ilçeye bağlı Payamlı, Karagöl, Davuthan, Pişinik köyleri ve Güzelevler mahallesi seçilmiştir. Ziyaret edilen evlerden tespit edilen 16 farklı halı yastık incelenmiş ve renk, motif, kompozisyon konusunda bulgu sonuçları tartışılmıştır.

Anahtar Kelime: Adıyaman, halı yastık, motif, kompozisyon, tekstil

Makale Bilgisi:
Geliş: 11 Ağustos 2020 Düzeltme: 19 Ekim 2020 Kabul: 28 Ekim 2020

© 2020 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

İnsanoğlu korunmak amacıyla başlangıçta yapraklar ve hayvan postları ile örtünmüştür. O çağda bulunan bazı bitkileri hasır ve sepet örgü şekline getirerek giysi, eşya ve barınak yapmıştır. "Neolitik çağlarda koyun yününden elde edilen ipliklerle yapılan örmeler dokumacılığın altyapısını oluşturmuştur" (Dölen, 1992: 1). Dokuma tekniği esas itibarıyla insanlığın ilk dönemlerinden beri yapılan bir el sanatı olduğundan ilk ne şekilde ve ne zaman yapıldığına yönelik bir bilgi mevcut değildir. "Yapılan arkeolojik kazılara göre, dokumacılığın önce Mısır'da sonra Orta Asya'da başladığı tahmin edilmektedir" (İmer, 1997: 1). Dokuma yüzeyler ile giyim eşyası, örtünme amaçlı eşyalar, ev eşyaları gibi pek çok ihtiyaç karşılanabilmektedir. Göçebe hayattan yerleşik Anadolu'da hayata geçen Türkler dokumacılık el sanatını da kültürel bir unsur olarak buraya taşımışlardır (Tez, 2008: 56). Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda dokumacılığın M.Ö.7000'den beri yapılageldiği ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır (Karaoğlan, 2017: 103). İnsanlık tarihinde bilinen en eski tekstil yüzeyi oluşturma yöntemi olarak bilinen dokuma, çözgü ve atkı ipliklerinin birbirlerinin arasından geçirilmesi ile meydana gelir (Deniz, 2000: 57). [Geleneksel] Dokumalar mekikli dokumalar, kirkitli dokumalar, çarpana dokumalar ve mekiksiz dokumalar olarak kullanılan araca ve tekniğe göre gruplandırılmaktadır. Havlı kirkitli dokumalar sınıfına halı ve tülü girmektedir (Onuk, Akpınarlı, Ortaç ve Alp, 1998: 9). Halı, çözgü ipleri üzerine ayrı bir desen ipliği ile değişik şekillerde düğüm atılarak aralarından birkaç sıra atkı ipliği geçirilip sıkıştırılarak aynı yükseklikte veya farklı yüksekliklerde kabartmalı olarak kesilmiş havlı yüzlü dokumalara denir (Aytaç, 1982: 86).

Üzerinde her biri farklı anlamlar taşıyan motiflerinin sembolik dili ve sanatsal yerleşimi ile her el dokuması halı eşsizdir ve bir sanat eseridir. Geleneksel sanatların temelinde bulunan sözsüz iletişim dili toplumun ortak dağarcığında gelişen sembollerle beslenerek kültürel bir dil olan motif dilini oluşturmuştur. Dokumacılıkta kullanılan motifler geometrik bezemeler (üçgen, kare, verev çizgi vb.), bitkisel bezemeler (ağaç, yaprak, çiçek vb.), figürlü bezemeler (kuş, akrep, insan, vb.), nesneli bezemeler (ibrik, cezve, sandık vb.) ve sembolik (soyut) bezemeler (kuş tırnağı, deve gözü, suyolu vb.) olarak gruplandırılmaktadır (Akpınarlı ve Balkanal, 2012: 184).

Türk el sanatları, bir veya birden fazla sanatkârın bilgi ve becerisine dayanan, çevre şartlarına göre değişim gösteren, güzelin yanında yararlıyı da sunan, insan yaşamını kolaylaştıran, ihtiyaçlarını karşılayan, evde veya atölyelerde bütün gün veya boş zamanlarda ya da belli dönemlerde üretilen, geleneksel, bölgesel, fonksiyonel, estetik, artistik, sanatsal, dekoratif, dini, sosyal açıdan sembolik karakter taşıyan, el aleti veya mekanik araçların yardımı ile yapılan geleneksel sanatlardır. Geleneksel olarak her devirde ve her bölgede el sanatlarının yoğun bir biçimde yapıldığı görülür. El sanatları geleneğinden bir toplumun yaşayış biçimini, ekonomik yapısını, alışkanlıklarını ve inançlarını tanımlamak mümkündür (Altıntaş, 2016: 162, akt. Gürcüm, Baykasoğlu ve Yerdenova, 2018: 373).

Dokuma, yörenin özelliğini, kültürel değerlerini ve dokuyanın duygularını yansıtan kültürel bir resim gibidir. Halı dokumacılığı da geçmişimizi yansıtması yanında, geleneklerimizi sürdürebilmemiz ve gelecek kuşaklara bu değerleri aktarabilmemiz açısından önemlidir. Ancak kültürümüzün en önemli parçalarından olan el dokuması halı dokuyuculuğu teknolojik gelişmeler ve değişen yaşam koşulları sonucu gün geçtikçe değerini kaybetmektedir. El halı dokuyuculuğunun gerilemesi ile günümüzde Anadolu'nun birçok bölgesinde her evin bir köşesinde kurulu bulunan tezgâhta ev sakinleri tarafından çeşitli ihtiyaçları gidermesi amacıyla dokunan el halıları yerini atölyelerde dokunan halılara bırakmıştır. Bu gerileme Türk oda dekorasyonunun vazgeçilmezi olan halı yastıklarının üretiminde de bazı olumsuzluklara yol açmaktadır. El emeği olmayan fabrikasyon ürünler bu önemli üretim geleneğinin yozlaşmasına neden olmaktadır. Evlerde aile büyüklerinden yadigar kalmış, bin bir emekle dokunmuş el dokuması halı yastıklar eskicilere satılmakta ya da atılmaktadır. Bir daha yerine konmayacak geleneksel bir üretim çeşidi olan halı yastıklar üzerinde bulunan ve toplumun ortak belleğinde yer alan sembolik ifade biçimini oluşturan motif, desen ve kompozisyonların kayıt altına alınması, kendi kültürümüzün tanınması açısından önemli kabul edilmektedir. Bu nedenle, bu araştırmanın amacı Adıyaman ili merkez ve köylerinde kullanılan el dokuması halı yastıkların renk, motif ve kompozisyon özelliklerin incelenmesi ve belgelenmesi olarak belirlenmiştir.

El Dokuma Geleneği ve Halı Yastıklar

dokuması halı, "yan yana ve paralel şekilde boyuna dizili ipliklerden meydana gelen çözgü ipliklerinin her çift teline; yün, ipek veya rayon ipliğinden ilmek (düğüm) yapılarak ilmek sıraları teşkil edilmesi ve en az bir sıra atkı atılıp bu sıranın sıkıştırılması ve bu şekilde üst üste ilmek sıralarının meydana getirilmesi suretiyle dokunan tekstil yer döşemesi" şeklinde tanımlanmaktadır (TS 43, 1992: 6). "Çözgü (veya arış) iplikleri üstüne ayrı bir desen ipliği ile değişik şekillerde düğüm atılarak, aralarından birkaç sıra atkı (veya argaç) ipliği geçirilip sıkıştırılarak, aynı yükseklikte

veya yer yer farklı yükseklikler de kabartmalı olarak kesilmiş, havlı yüzlü olan dokumalara "halı" denir" (Aytaç, 1982: 86).

Türklerin halı dokuyuculuk tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Bugüne kadar bilinen en eski ve ilk Türk düğümlü halı Orta Asya'da bir bölge olan Sibirya'da, Altay Dağları eteklerinde, Pazırık bölgesinde Sovyet arkeoloğu Rudenko tarafından 1947-1949 yılları arasında yapılan arkeolojik kazılarda bulunmuş ve V. Pazırık Kurgan'ında çıkartılan bu halı M.Ö. 4-5. yüzyıllara tarihlenmiştir (Durul, 1985: 7-8; Deniz, 2000: 19; Kırzıoğlu, 2001: 25). Anadolu'da dokumacılığın tarihine yönelik en erken bulgu Çayönü Tepesi kazılarında MÖ. 8 bine tarihlenmiş keten dokuma kumaş (Karaoğlan, 2017: 103) ile Çatalhöyük kazılarında Neolitik döneme tarihlenen (M.Ö. 6 bine) dokuma parçalarının bulunması (Durul, 1985: 7-8; Burke, 2000: 4; Kırzıoğlu, 2001: 25) olarak kayıt edilmiştir. Kazılarda elde edilen iğ, ağırşak ve kirmanlar ile tezgâhlarda kullanılan ağırlıklar, Anadolu'da M.Ö. 6000 yıllarından beri üretildiğini (J. Mellart, 1975: 105; akt. Karahan, 2007: 35) ve bir alım satım unsuru olarak dokumanın kullanıldığını göstermektedir. "Anadolu'da Gordion'da bulunan ve M.Ö. 700 yıllarına ait olan geometrik desenli yün ve keten dokuma parçaları bulunmuştur" (Ölçer, 1988: 10). Anadolu'da yerleşik olan dokuyuculuk geleneği Türklerin göçü ile devam etmiştir. Türk tekstil sanatları arasında el dokumacılığı zengin kültürümüzü yansıtan önemli bir gelenektir.

Orta Asya'dan günümüze dokumacılık Türklerin başlıca uğraşı olmuş, Anadolu'da ve gittikleri, yaşadıkları her yerde en güzel örnekleriyle çeşitliliği ile gelişmiştir (Akpınarlı ve Ortaç, 2007). Türkler Anadolu'ya geldiklerinde (M.S. 1071) kendilerinden çok yüzyıllar önce bu topraklara yerleşen atalarının temelini atmış oldukları ve daha sonra gelen çeşitli medeniyetlerin zenginleştirdiği ileri seviyede bir dokumacılık bulmuşlardır (Yağan, 1978: 52). Kullanmak, hediye etmek ve çeyize katmak amacıyla dokunan halının etimolojik kökenlerinin çeyiz kelimesiyle birlikte anıldığı bilinmektedir. "Çeyiz uzun zaman kalıcı bir şey olduğundan, Türk lehçelerinde çeyiz anlamına gelen "kalı" kelimesi zamanla "halı" kelimesine dönüşmüştür" (Mazıbaşı, 2014: 9).

Anadolu'da, dokumacılık sanatı özellikle Selçuklular döneminde 13. yüzyılda en güzel örneklerini vermiştir:

> En eski düğümlü halıları Konya'da Alaeddin Camii'nde 1905 yılında 8 parça bulunmuş, "Konya Halıları" diye isimlendirilmiştir. Konya'daki 8 parçadan üçü büyük, oldukça eskimiş olmakla beraber bütün olarak kalabilmiş halılardır. Selçuklu halılarında geometrik motifler, üsluplaştırılarak geometrik karakter kazanmış bitkisel motifler, halı zeminini sonsuz bir düzende kaplamıştır. İri kufi yazılı bordürler, Selçuklu halılarının en karakteristik özelliği olmuştur (Yetkin, 1991: 8-16).

16. yüzyılın son yarısında, Osmanlı Devleti'nin geliştirdiği sanat üslubunun teknik ve motif açısından Türk halı geleneğinden farklılaşan el halısına da etki ettiği görülmektedir. Sine Düğümü (İran düğümü) ile dokunan "Osmanlı Saray Halıları'nda saz üslubu denilen hançer yaprakları, palmet ve madalyonlar, tamamı ile natüralist lale, sümbül, karanfil ve narçiçekleri ile birleştirilerek yepyeni bir üslup yaratılmıştır" (Aslanapa, 2005: 201).

Anadolu insanı ihtiyacına yönelik halı dokuduğu için namazlağı (namaz halısı), seccade, yastık, duvar halısı, sedir halısı, çift halı, döşek halısı, heybe, torba ve eğer örtüsü olarak dokunan örneklerin tarihi daha eskilere dayanmaktadır. "Taban halısı, kelle halısı, karyola halısı, somya halısı, yolluk, çeyrek halı, minder gibi halı tipleri sonradan ortaya çıkmıştır" (Deniz, 2000: 75). Anadolu'da sarma tip, germe tip ve yer tezgâhlarında halı dokumacılığı yapılır. Genel olarak bakıldığında kullanım kolaylığı, söküp takma kolaylığı gibi avantajlarından dolayı germe tip (düz) tezgâhların daha yaygın kullanıldığı görülmektedir (Öztürk, 2007: 44). Anadolu'da halı dokuyuculuğunun gelişmesini Kaya ve Ergenekon (1989: 9) şöyle açıklamaktadır:

> Anadolu'da tarımın yanında el dokumacılığının devam etmesinde; geleneksel bir sanat dalı olması; özellikle göçebe halkın, toprağı az ve ekini sınırlı dağlık bölge köylüsünün ulaşım güçlüklerinin bulunması sonucu pazarla ilişki kuramaması, köylünün sanayi imalatını gerek renk ve desen, gerekse kalite ve sağlamlık yönünden kendi gelenek, görenek ve yaşayışlarına uygun bulmaması, köylünün asıl işi olan tarımın yanı sıra yardımcı iş olarak dokumacılığı seçmesi ve kazanç sağlaması gibi nedenler sıralanabilir (Kaya ve Ergenekon, 1989: 9).

Halının kalitesi, kaliteli malzemelere ve dokunmasındaki ustalığa bağlıdır. Halı dokumacılığında yün, tiftik, pamuk ve ipek iplikler kullanılmaktadır. "Yardımcı araçlar olarak kirkit, bıçak, makas, yün tarağı, gülcan, çıkrık, kirmen, iğ (teşi), öreke, çözgü aracı ve hallaç gibi araçların kullanıldığı görülmektedir" (Akpınarlı vd. 2012: 42). Halı yastıkları, halı dokumacılığında, Anadolu insanının yaşam kültüründe yer alan temel öğedir. "Yastık halılar yerde oturma düzeninin bir parçası olarak duvara dayanan, içleri dolgulu sırt dayanaklarıdır" (Aral, 2013: 5). Aytaç (1982), yastık halılarının sedir ve divanların ön yüzlerine yerleştirilen 50x100 cm boyutlarında altı adedi bir takım halinde dokunan küçük halılar olarak tarif etmektedir. Yer sergisi halıların üzerinde, duvara dayatılarak kullanıldığı gibi bölgede divan olarak adlandırılan ahşaptan yapılmış, alt kısmı dolap olarak kullanılan oturma düzeneklerinde de kullanılmaktadır (Aral, 2013: 5). Dengiz ve Erdoğan (2015: 414) ise "yastık halısının yerde oturma kültürü ile gelişen bir halı tipi olduğunu, yerde oturma, yemek yeme sırasında insanların otururken sırtını dayama ihtiyacı ile ortaya çıkmış" olabileceğini ifade etmektedir. Günümüzde yerde oturma kültürünün her geçen gün azalmasına rağmen Sivas,

Kırşehir, Konya, Malatya, Adıyaman gibi bazı illerimin özgünlüğünü kaybetmemiş yörelerinde yastık halısı dokuması ve kullanımı devam etmektedir.

Günümüzde geleneksel kültürün yaşatılmaya çalışılması sonucunda turistik alanlarda ve çeşitli ticari işletmelerde halı yastıklarla döşenmiş mekânlara sıkça rastlanılmaktadır (Aral, 2013: 5). Adıyaman ilçe merkezinde ve bağlı bazı köy evlerinde halı yastıkların kullanımı devam etmektedir. Yastık motifleri, renk ve kompozisyonları farklı da olsa hemen her evin sergi biçimi benzerdir. Dengiz ve Erdoğan (2015: 415) Adıyaman yöresinde yaptıkları araştırma sonrasında yörede halı yastıkların kullanımını şu şekilde açıklamaktadır:

> Uzun dikdörtgen şeklindeki odaların duvarlarına dayanacak şekilde 6- 8 adet minder serilir. Yastık halılar bu minderle duvar arasına yerleştirilir. Bir odada yaklaşık 12 ile 16 adet yastık halı kullanılır (Dengiz ve Erdoğan, 2015: 414)

Adıyaman yöresinde yaşayan insanların yaşam biçimlerini ortaya koyan el sanatı ürünü olan halı yastıkları, günlük yaşam kültürünü, kullanım şeklini, misafir ağırlama kültürü ile birlikte yöredeki ev dekorasyonu hakkında fikir verir. Geleneksel el dokumacılığının bir mirası olan Adıyaman halı yastıkları, geçmişte gelenek ve göreneklerimizin, dokumacılığın bir simgesi iken gün geçtikçe yok olmaya başlamıştır. Maliyeti düşük, ucuz makine halılarının yaygınlaşması ile el dokumaları eski önemini yitirmiştir. Son yıllarda halı tüccarlarının köy köy dolaşarak eski dokumaları yeni makine halıları ile değiştirmek sureti ile toplamaları ve çoğunu yurtdışındaki koleksiyonerlere satmaları nedeni ile eski örnekler de azalmıştır (Çetin, 2010: 62). Adıyaman yöresi halı yastıklar ile ilgili bilimsel araştırmaların az sayıda olması ve dokuyuculuğu hemen hemen hiç kalmamış olan halı yastıkların mevcut örneklerinin renk, motif ve kompozisyon özellikleri açısından kayıt altına alınması, sonraki kuşaklara aktarılması için dokümante edilmesi bu araştırmayı önemli kılmaktadır.

Dokumanın Dili, Motif, Renk ve Kompozisyon

Dokuyucu yaşam şekillerini, günlük hayatını, adetlerini, geleneklerini, törelerini, inançlarını, coğrafi ve ekonomik olanaklarını, üzüntü ve sevinçlerini sessiz bir ifade dili haline getirmiş ve motifler ve renkler aracılığıyla dokumalarına aktarmıştır. Geleneksel dokumaların sözsüz iletişim dilindeki en önemli iki unsurdan birisi sembolik anlamlarıyla her kültür için özel olan motifler ve bunları uygulanışı renk ve kompozisyon içerisinde sunuluşudur. Motif, kompozisyonu meydana getiren ve desenin oluşmasını sağlayan temel ögedir. Motiflerin birleşimiyle desen oluşur. Motifler ya doğrudan doğruya kopya (natürel) edilmişler veya değiştirilerek (stilize) kullanılmışlardır.

Yöre dokumalarında genel anlamda kullanılan tüm motiflere "nakış" denilmektedir. Ancak tek tek adlandırıldığında kuşaklara "kenar suyu" veya "zincir", göbek motifine ise "göl" veya "top" , madalyonlar arasında kalan zemin bölümüne ise "orta" denilmektedir (Çetin, 2010: 62; Çetin ve Karta, 2017: 295).

Motifler sözsüz birer anlatım aracı olarak kadınların söyleyemediği hislerini, duygularını ve düşüncelerini anlatan sembol durumundadır (Onuk, Akpınarlı, Ortaç ve Alp, 1998: 50). Türk dokumalarında ve özellikle halılarında kullanılan motiflerin kaynağı İslamiyet öncesi devirlere Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Ancak şüphesiz pek çok uygarlığa ev sahipliği yapan Anadolu da Türklerin yerleşmesinden öncesine dayanan zengin bir motif belleğine sahiptir. Bu iki kaynağın bir potada erimesinden ortaya çıkan bir sentez günümüzde Türk halı ve kilimlerinde kendisini göstermektedir. Dokumalarda kullanılan motifler gözle görülebilen nesnelerin ve canlıların yanında soyut kavramların sembolize edilmesiyle zengin bir yelpaze oluşturmaktadır. Motifler toplumun acısını, hayat tarzını, zevklerini gözler önüne sererek, gün ışığına çıkararak ve buna bağlı olarak gelişerek, zenginleşmektedir. Türk halılarında kullanılan motifleri Akpınarlı ve Ortaç (2009: 644) şu şekilde açıklamaktadır:

> Türk halılarındaki motiflerin anlamları, bölgelere göre farklılık gösterir. Ancak motifler genelde dini inançları, asaleti, gücü ve koruyucu temaları sembolize eder. Halı ve kilimlerin dili geçmişten günümüze sadece dokuyucunun hünerini göstermekle kalmamış, ayrıca onların mesajlarını da iletmiştir. Motifler esin kaynağına göre bitkisel, figürlü, nesneli, geometrik ve sembolik anlam yüklü olarak kullanılabilir (Akpınarlı ve Ortaç, 2009: 644).

Duygularını ifade etmekte zorlanan veya söz hakkı olmadığı için konuşamayan yöre kadını motifleri ilmeklere dökerek duygularını ifade etmiştir (Çetin ve Karta, 2017: 300). Geçmişten günümüze gelen süreçte geleneksel nitelik kazanan halı yastıklarındaki motifler, günümüzde yörenin diğer geleneksel sanat alanlarında da kullanılmaktadır.

Renklerin her zaman insan yaşamında önemli bir yer kapladığı bilinen bir gerçektir. İnsanlar doğadaki renkleri taklit etme isteği duymuşlardır (Seventekin ve Gülümser 1987; akt. Öztürk, 1999: 6). İlk çağlardan bu yana çevresini değiştirme, doğal ortamda yapay bir çevre oluşturma, çevresinden yararlanma ve o çevreyi güzelleştirme ve koruma çabası içinde olan insan, süslenme güdüsünün etkisiyle doğadan birçok boya ve boyarmadde elde etmiştir (Öztürk,

1999: 6). Halı yastıkları renklendirmede geçmişte kök boya ve yünün doğal renklerinden yararlanılırken son dönemlerde dokunan örneklerde kimyasal boyalar daha çok kullanılmıştır. Çetin ve Karta, 2017: 295; Dengiz ve Erdoğan, 2015: 428).

Halı yastıklarla ilgili araştırmalar tarandığında Ağrı yöresinde dokunan halı yastıklarda en çok kırmızı, kahverengi, devetüyü, krem, pembe, turuncu, sarı, gri ve siyah (Çetin ve Karta, 2017: 295), Adıyaman merkez ilçelerinde dokunan yastık halılarında ise genellikle koyu ve parlak renkler, kırmızı, bordo, beyaz, lacivert, siyah renkler, deve yünü, yeşil, turuncu, sarı (Dengiz ve Erdoğan, 2015: 427) ; günümüzde dokunan halı yastıklarda ise bordo, siyah, kırmızı, beyaz (Dengiz ve Erdoğan, 2015: 428) renklerin yoğunlukla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Anadolu halı dokumaları serpme motifli, mihraplı, göbekli olarak orta ve iç kısımlarının motiflerine ve yerleşimine göre sıralanmaktadır. "Anadolu halı dokumalarında zemine, kare, eşkenar dörtgen, sekizgen veya farklı geometrik şekillerden meydana gelen, küçük göbekler" (Çetin ve Karta, 2017: 299) yerleştirilir bu göbeklerin içine geometrik motifler veya stilize bitki ya da stilize hayvan motifleri dokunabilir. "Yastık halılar, büyük ebatta dokunan halılarda yer alan desen, renk ve motif özellikleri ile benzer özellikler taşımaktadır" (Aral, 2013: 6). Bu motiflerin büyük bir bölümü Orta Asya Türk kültüründe Tamga olarak adlandırılan ve Anadolu Türk dokumalarında yaygın olarak karşımıza çıkan boy/aşiret sembolü olarak kullanılan motiflerdir (Çetin ve Karta, 2017: 299). Geometrik sınırlar içinde, motif olarak çoğunlukla koçboynuzu, canavar izi ve stilize çiçeklerin, kullanıldığı görülmektedir (Aral, 2013: 6).

Eski tarihli yastık halı örneklerinde desenler; çiçekli, kuşlu, göl, aynalı, göbekli, anahtarlı gibi isimlerle adlandırılmaktadır. Büyük ebatlı halılarda dokunan ortada bulunan göbek deseni yastık halılarda da görülmektedir (Aral, 2013: 6). Halk arasında bunlara göl, göbek, tabak, tabaka veya farda denir. Dokuma da göbek sayısına göre dört, altı, sekiz göbekli-fardalı gibi isimler alır (Çetin ve Karta, 2017: 299). Halı yastıkların dokunması sürecini Dengiz ve Erdoğan (2015: 415) şöyle açıklar:

> *Desen ve motifler yastık halı örneğine bakılarak yapılır ya da dokumacının ezberindedir. Kullanılan düğüm şekli Türk düğümüdür. Düğüm atma işlemi bittiğinde masurayla atkı geçirilir kirkitle düğümler sıkıştırılır. Her sıra bitiminde ilme uçları halı makası ile kesilir. Bir yastık halı yaklaşık, bir kişi tarafından en az bir hafta, en fazla iki hafta içinde bitirilir. Desen ve motifler bitince halı yastığının astar kısmına devam edilir. Düğüm atma işlemi bittiğinde çözgüler kesilmez yapılan dokumanın üzerinde kilim dokumaya devam edilerek astar dokunur. Halı yastığının astar kısmının atkıları yün iplikle atılır. Astar boyu yaklaşık 100–110 cm arasında değişir ve yastık halının ön yüzüyle aynı boydadır. Arka yüz tamamlandığında zincir çekilerek yastık halısı kesilir* (Dengiz ve Erdoğan, 2015: 415).

Yöntem

Bu araştırma tarama modelinde bir nitel araştırma olarak yapılandırılmıştır. Araştırma sahası olarak seçilen Adıyaman ilinde kullanılan halı yastıkların renk, motif ve kompozisyon özellikleri incelenmiştir. Adıyaman ili merkez köyleri, bu köylerde bulunan hanelerde kullanılan halı yastıklar bölge örnekleme metoduna göre seçilen Güzelevler mahallesi ve 4 (dört) köy Payamlı, Pişinik, Karagöl, Davuthan köyleri ve bu köylerde basit seçkisiz örnekleme (rastlantısal) metoduyla tespit edilen halı yastıkların renk, motif ve kompozisyon özellikleri incelenerek tabakalı örnekleme metoduyla elde edilen 16 adet halı yastık oluşturmaktadır.

Saha çalışma alanının belirlenmesi için Adıyaman ilinin çeşitli köyleri ve il merkezi 2019 yılı Ocak Temmuz ayları arasında ziyaret edilmiştir. Çalışmanın yapılacağı köyler belirlenmiştir. Bölgelerde yürütülen saha çalışmalarının bitiş tarihleri Adıyaman ili merkez ilçeye bağlı Karagöl köyünde 16.11.2019; Davuthan köyünde 20.11.2019; Durukaynak (Pişinik) köyü ve Güzelevler mahallesinde 21.11.2019 ve Payamlı köyünde 24.11.2019 olarak kayda alınmıştır. Araştırma bulguları 5. Bölümde sunulmuştur.

Saha Çalışması: Adıyaman İli

Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep ve Kahramanmaraş illeri ile çevrelenmiş olan ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü'nde yer alan Adıyaman, Merkez ilçeden başka Besni, Çelikhan, Gerger, Gölbaşı, Kâhta, Samsat, Sincik ve Tut olmak üzere sekiz ilçeye ve on beş bucağa ayrılmıştır; sınırları içerisinde 449 köy bulunmaktadır. Genel olarak karasal iklimin hüküm sürdüğü Adıyaman'da nüfusun büyük bir bölümü tarımla uğraşır. İl genelinde en çok tahıl, pamuk, tütün, Antep fıstığı ve üzüm ile deri imal edilir. Ayrıca günümüzde sayıları yüz yetmiş ikiyi bulan kuyulardan petrol elde edilmektedir (Bayhan ve Salman, 2010: 8)

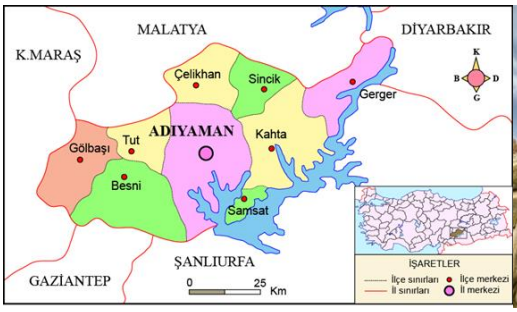

Resim. 1-Adıyaman il haritası,(Url1)
Resim. 2-Nemrut dağı (Url4)
Resim. 3-Kâhta Kalesi (Url4)

Adıyaman, tarihin bilinen en eski yerleşim yerlerinden biridir. Adıyaman Palanlı Mağarasında yapılan incelemelerde kent tarihinin M.Ö. 40000 yıllarına kadar uzandığı anlaşılmıştır. Bölgede Hititler, Mitanniler, Frigler, Asurlular, Kommagene Krallığı, Roma İmparatorluğu, Doğu Roma imparatorluğu, Emevi Devleti, Abbasi Devleti, Hamdani Devleti hüküm sürdükten sonra Adıyaman yeniden Bizanslıların eline geçmiştir. 1204-1298 yılları arasında Samsat ve yöresini Anadolu Selçuklularının eline geçen kent, Yavuz Sultan Selim'in Iran seferi sırasında 1516 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır (Url2). Osmanlı topraklarına katılan Adıyaman, başlangıçta merkezi Samsat'ta bulunan bir Sancakla Maraş Beylerbeyliğine bağlıyken, Tanzimat'tan sonra bir kaza olarak Malatya'ya bağlanmıştır (Url2). Cumhuriyetin kuruluşundan 1954 yılına kadar eski idari yapısı korunarak Malatya'ya bağlı kaza konumunda olan Adıyaman 1 Aralık 1954 tarihinde 6418 sayılı Kanunla Malatya'dan ayrılarak müstakil il haline gelmiştir (Url3).

Bulgular

Araştırma kapsamında ziyaret edilen köylerde rastlanan halı yastıklar hakkında edinilen bilgiler yüz yüze görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Halı yastıkların dokuyucularının %100'ünün kadın bireylerden oluştuğu, ortalama yaşlarının 43 ile 81 arasında değiştiği, okur-yazar olmadıkları ve ev hanımı oldukları tespit edilmiştir.

Görüşülen kadın bireylerin hepsi halı dokumayı annelerinden öğrendiklerini ve çeyiz için dokuduklarını ifade etmişlerdir. Dokumada en çok siyah, bordo, beyaz ve turuncu renkleri kullandıkları saptanmıştır. Dokuma yaparken dikey tezgâh, kirkit, tarak, teşi, masura, makas ve bıçak araçlarını kullandıkları; pamuk ve yün ipliğini tercih ettikleri tespit edilmiştir. En çok kullanılan motiflerin çengel (nik), yarım nakış (çine orte, çini nivi), sandık (madalyon), havdork, dodık olduğu ve yapılan halı yastıklara bakarak genelde her mevsim ve boş zamanlarında halı yastıklarını dokudukları saptanmıştır.

Araştırma sırasında incelenen 16 adet halı yastık aşağıdaki bölümde sunulmaktadır. Yörede kullanımda olan ve dokuyucularıyla görüşülen halı yastıkların teknik çizimleri Illustrator programı ile yapılmış olup, motiflerde bir düzeltme yapılmamıştır.

İncelenen Halı Yastıklar

Sonraki sayfada itibariyle görsellere yer verilmiştir.

1

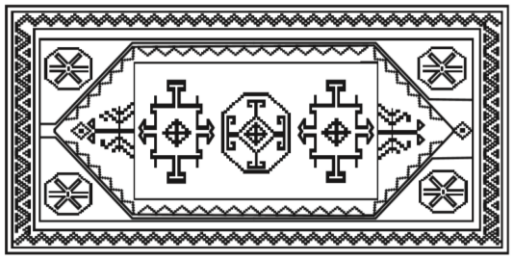

2

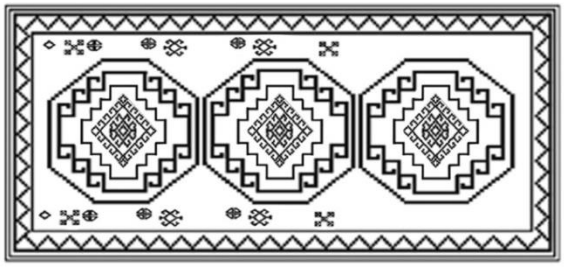

3

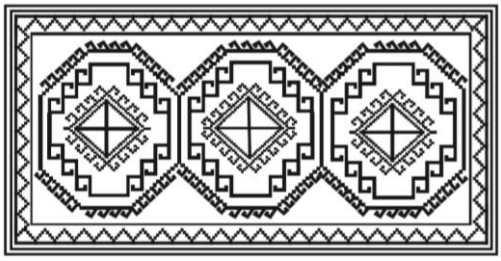

4

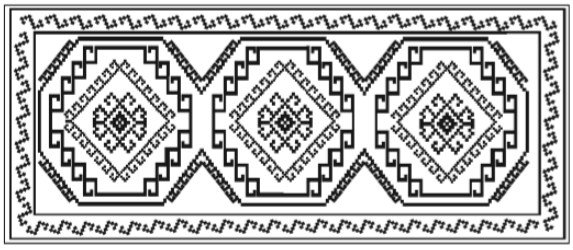

5

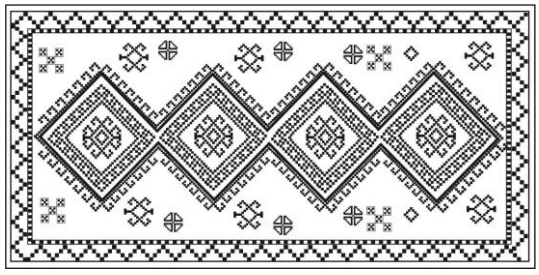

6

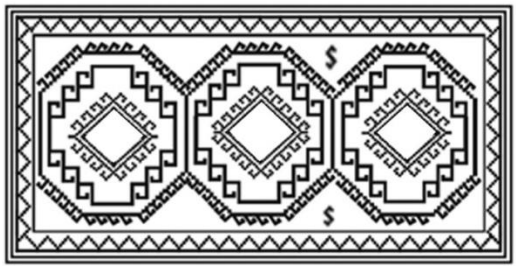

7

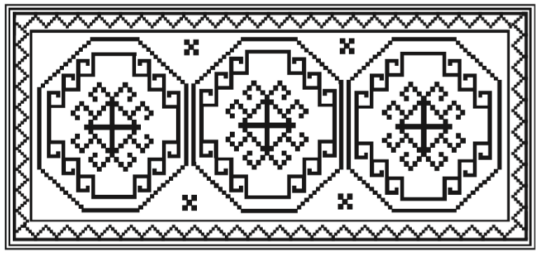

8

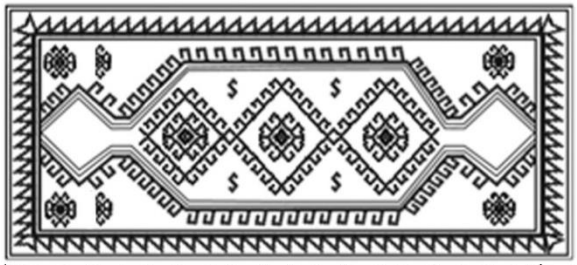

9

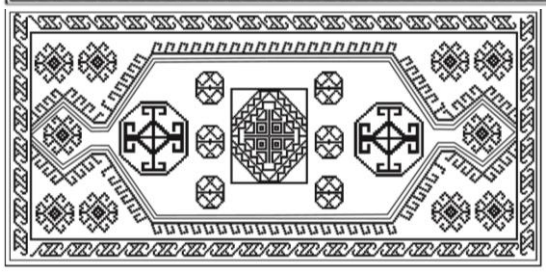

10

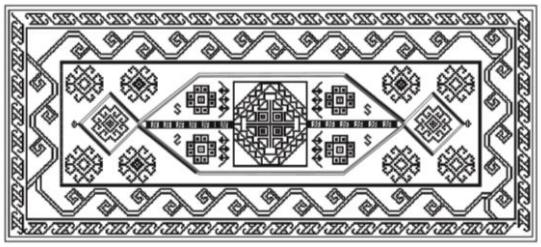

11

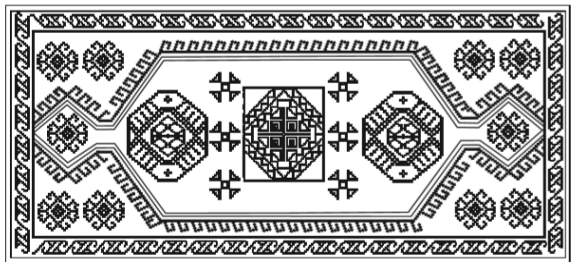

12

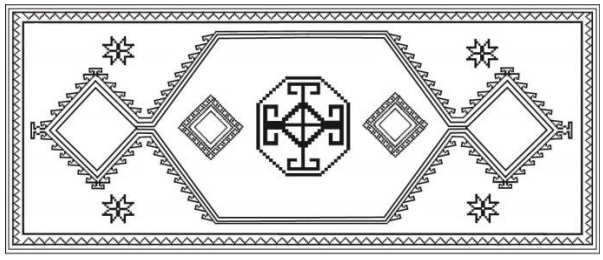

13

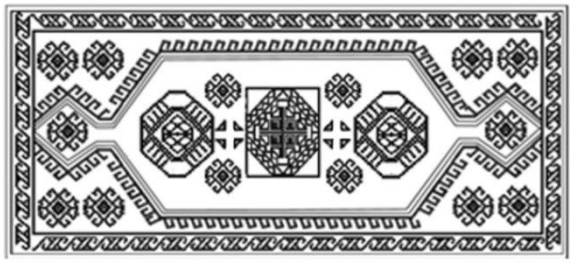

14

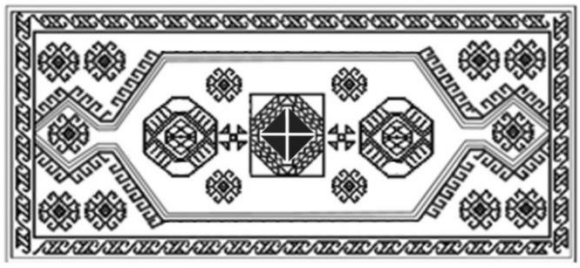

15

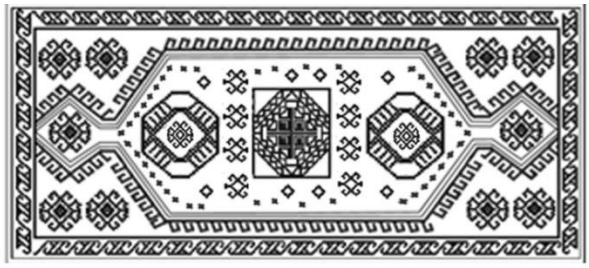

16

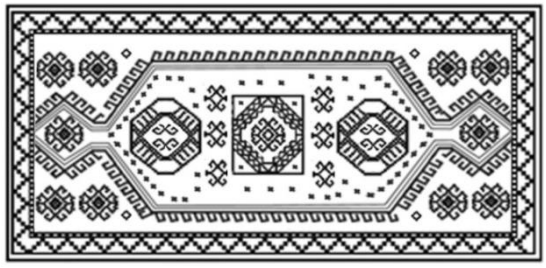

Halı Yastıkların Motif Türlerine Göre Analizi

Adıyaman ili Merkez ilçeye bağlı Güzelevler mahallesi ve Davuthan, Karagöl, Durukaynak (Pişinik), Payamlı köylerinde kullanılan halı yastıklarda bulunan motiflerin Adıyaman iline ait motifler olduğu, yörede kullanılan adlar ile ziyaret edilen evlerde bilindiği görülmüştür. Genellikle dodik, havdork ve nik gibi motiflerin suyolu bezemesi olarak kullanıldığı; koçboynuzu, gulik, putrak, kurtizi gibi motiflerin geometrik yapılı kompozisyonlarının her dokumada benzer olduğu belirlenmiştir. İncelenen halı yastıklarda motif bulguları aşağıda sunulmuştur. İncelenen halı yastıkların motif dağılımı Çizelge.1'de; renk dağılımı ise Çizelge.2'de sunulmuştur. Halı yastıkların motif türleri açısından incelenmesi sonucunda toplam 140 adet motif tanımlanmıştır.

Çizelge 1.'de bezeme türlerine göre incelendiğinde, halı yastıklarda kullanılan 140 motifin 46 tanesinin (% 32,85) sembolik; 36 tanesinin (%25,71) geometrik; 30 tanesinin (%21,42) figürlü; 16 (%11,42) tanesinin nesneli ve 12 tanesi (%8,57) bitkisel bezeme olduğu belirlenmiştir. Halı yastıkların dokunmasında sembolik bezeme ve geometrik bezeme özelliği olan motiflerin kullanıldığı belirlenmiştir.

Gulik (Gül)

Pıtrak

Heftdork

Kurtizi

Gulik (Gül, yaprak)

Dodik

Koçboynuzu

Damga (im)

Havdork

Nik (Çengel)

Nazarlık (göz)

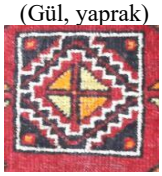
Çine orte (çine nivi)

Akrep

Kare

Çizelge 1.'de sembolik bezemelerin motif analizi incelendiğinde, %5,71'lik oranında 'dodik' motifi görülmüş olup, devamında %5'lik oranla 'havdork', çine orte (çine nivi), nazarlık (göz) ve damga(im) motifleri, %2,14'lük oranında heftdork (yedi sıra), sterk (yıldız) motifleri, %1,42'lik oranında beğnık motifi, %0.71'lik oranla muska (göz) motifi saptanmıştır. Halı yastık örneklerinde sembolik bezeme türü 'dodik' motifinin çoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Yine aynı çizelgeden geometrik bezemelerin analizinde, %10,71 oranında kare motifi görülmüş olup bunu %5,71'lik oranla dikdörtgen motifi takip etmiştir. %5 oranında sekizgen motifi, %2,85 oranında üçgen motifi, %0,71 oranında zikzak ve altıgen motifleri saptanmıştır. Halı yastık örneklerinde geometrik bezeme türü 'kare' motifinin çoğunlukta olduğu, bunu 'dikdörtgen' motifinin takip ettiği görülmektedir.

Çizelge 1.'de bitkisel bezemelerin motif analizi incelendiğinde, %3,57'lik oranında pıtrak motifi görülmüş olup bunu %2,85'lik oranında gulik (gül, çiçek) motifi, %2,14 oranında dal (yaprak) motifleri saptanmıştır. Halı yastık örneklerinde bitkisel bezeme türü 'pıtrak' motifinin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Aynı çizelgeden figürlü bezemelerin motif analizi incelendiğinde, %10 oranında kurt izi motifi görülmüş olup devamında %6,42'lik oranla koçboynuzu motifi, %3,57 oranında akrep motifi ve %1,42 oranında parık (kanat) motifleri saptanmıştır. Halı yastık örneklerinde figürlü bezeme türü 'kurt izi' motifinin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Çizelge 1.'de nesneli bezemelerin motif analizi incelendiğinde, %5,71'lik oranında nik (çengel) ve sandık (madalyon) motifleri görülmüştür. Halı yastık motif türlerinin Çizelge 1. incelendiğinde en çok kullanılan motifin 'kare' motifi olduğu ve bunu 'kurt izi' motifinin takip ettiği görülmüştür.

Halı Yastıkların Kompozisyon Analizi

Yapılan araştırma sonucunda köylerde kullanımda olan halı yastıkların kompozisyon özellikleri incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır

(1) nolu halı yastık dikdörtgen formunda olup yörede sandık (madalyon) adı verilen çift mihrablı motiften oluşan halı yastığın orta kısmında koç boynuzu motifi iki şekilde stilize edilmiş ve mihrabın uç kısımlarına dal (yapak) motifleri yerleştirilmiştir. Halı yastığın dört köşesine birer sterk (yıldız) motifi yerleştirilmiş olup en dış kısmına da zikzak motifinin tekrarı ile halı yastığın etrafına bir bordür oluşturularak halı yastık tamamlanmıştır.

(2,3,4,5,6,7) nolu halı yastıklar dikdörtgen formunda olup çok göbeklidir. Göbekler sekizgen şeklinde olup en iç kısmından dışarı doğru nazarlık(göz), kurt izi, damga(im) motifleri kullanılmıştır. (2,3,4,5,6) nolu halı yastıklar da göbekleri dikdörtgen şeklinde yörede 'dodik' adı verilen genelde kırmızı beyaz noktaların tekrarından oluşan motifle bir ince bordür oluşturulmuştur. (2) göbeklerin dışında kalan kısımlarına nazarlık(göz), kurt izi ve sterk(yıldız) motifleri yerleştirilmiştir. (5) nolu halı yastığın göbekleri etrafına koçboynuzu, perik (kanat), nazarlık (göz) ve kurt izi motifleri yerleştirilmiştir. (6) nolu halı yastıkta iki tane yörede 'heftdork' (yedi sıra) adı verilen motif göbeklerin altına ve üstüne yerleştirilmiştir. (7) nolu halı yastığın göbeklerinin altına ve üstüne kurt izi motifleri yerleştirilmiştir. Halı yastıkların en dış kısmında ise zikzak motifi ile bir bordür oluşturularak halı yastıklar tamamlanmıştır.

(8,9,10,11,12,13,14,15,16) nolu halı yastıklar dikdörtgen şeklinde çift mihrablı olup yörede ise sandık (madalyon) adı verilen motif kullanılmıştır. (8) nolu halı yastıkta mihrabın içine üç tane küçük göbek yerleştirilmiş olup bu göbeklerin içine ve dış kısmına koçboynuzu motifi yerleştirilmiştir. Mihrabın dışına da yine koçboynuzu

motifleri kullanılmıştır. Mihrabın dışında kalan kısmında ki ince bordürde dodik motifi ve en dışta da zikzak motifi kullanılmıştır.

Çizelge 1. Halı yastık örneklerinin motif türlerine göre analizi

Bezeme Türü / Halı Yastık Numarası	Sembolik										Geometrik						Bitkisel			Figürlü				Nesneli	
	Havdork	Çine orte (çine nivi)	Dodik	Muska (göz)	Beğnık	Solum	Strek (Yıldız)	Heftdork(yedi sıra)	Damga (im)	Nazarlık (göz)	Kare	Dikdörtgen	Sekizgen	Üçgen	Altıgen	Zikzak	Pıtrak	Gulık(gül,çiçek)	Dal(Yaprak)	Koçboynuzu	Kurt izi	Parık (Kanat)	Akrep	Nik (Çengel)	Sandık (Madalyon)
1			x	x			x				x	x	x			x			x	x					x
2			x						x	x			x							x	x		x		
3			x						x	x	x	x		x						x	x		x		
4			x						x	x	x	x								x	x		x		
5			x						x	x	x			x						x	x			x	
6			x					x	x	x	x		x						x	x	x		x		
7							x		x	x	x		x	x					x	x	x		x		
8			x					x	x		x	x									x			x	x
9	x	x									x	x	x					x		x	x			x	x
10	x	x			x	x		x			x	x						x			x			x	x
11	x	x			x						x	x			x		x				x			x	x
12							x			x	x		x							x				x	x
13	x	x									x						x				x	x			
14	x	x									x						x				x	x			
15	x	x									x			x			x	x			x			x	x
16	x	x	x					x			x	x	x				x	x			x			x	x
Toplam	7	7	8	1	2	1	3	3	7	7	15	8	7	4	1	1	5	4	3	9	14	2	5	8	8
	46										36						12			30				16	
Yüzde %	5	5	5,71	6,71	1,42	6,71	2,14	2,14	5	5	16,7	5,71	5	2,85	6,71	6,71	5,57	2,85	2,14	6,42	10	1,42	5,57	5,71	5,71
	32,85										25,71						8,57			21,42				11,42	

N:140

(9) nolu halı yastıkta zemin siyah renkte olup mihrabın iç kısmı bordo renktedir. mihrabın orta kısmına yörede çine orte (orta nakış) adı verilen motif kare şeklinde ve onun her iki yanına üçer tane kurt izi motifi ve iki tane koç boynuzu motifi sekizgen şeklinin içine yerleştirilmiştir. Mihrabın baş kısımlarına kurt izi motifi kullanılmıştır. mihrabın dışında halı yastığın en dış kısmına yerleştirilen bordürde yörede 'havdork' adı verilen motif kullanılmıştır. (10) nolu halı yastık ta zemin de siyah renk motifler ise beyaz, bordo, yeşil, siyah ve turuncu renkler kullanılmıştır. Çine orte, beğnık, solum, heftdork, gulık (gül, çiçek) motifleri mihrabın içine yerleştirilmiş olup dışına kurt izi motifleri kullanılmış olup daha sonra bu motifleri dodik motifi kullanılarak nik (çengel) motifinin bulunduğu bordürden ayrılmıştır. Halı yastığın en dış kısmında ki bordürde ise havdork motifi kullanılmıştır. (11) nolu halı yastığın orta kısmında çine orte ve yanlarına pıtrak motifi kullanılmıştır. Bu iki motifin arasına perik(kanat) motifleri yerleştirilmiştir. Mirabın baş kısımlarına yine kurt izi motifi kullanılmıştır. Halı yastığın köşelerine kurt izi motifi ve en dış kısmındaki bordürde havdork motifi kullanılmıştır. (12) nolu halı yastıkta zemin bordo renkte motifler ise beyaz, turuncu, kırmızı ve sarı renktedir. Mihrabın orta kısmına sekizgen şeklinin içine koçboynuzu ve onu orta kısmına nazarlık (göz) motifi yerleştirilmiştir. Koçboynuzu motifinin her iki yanına nazarlık (göz) motifi dokunmuş olup, halı yastığın köşelerine sterk (yıldız) motifi yerleştirilmiştir. En dış kısmında ki bordürde zikzak motifi kullanılmıştır.

(13,14) nolu halı yastıklarda mihrabın ortasına çine orte ve yanlarına pıtrak motifi kullanılmıştır. Çine orte motifinin köşelerine gelecek şeklinde dört tane kurt izi motifi ve pıtrak motifi ile çine orte motifinin arasına parık (kanat) motifi kullanılmıştır. mihrabın baş kısımlarına ve halı yastığın köşelerine kurt izi motifi kullanılmış olup en dış kısmında ki bordürde havdork motifi kullanılmıştır. (15,16) nolu halı yastıklar da mihrabın ortasına çine orte ve yanlarına pıtrak motifi kullanılmıştır. Bu motiflerin arasına kurt izi motifi yerleştirilmiş olup mihrabın içene sterk (yıldız) motifi dağınık bir şekilde yerleştirilmiştir. Mihrabın baş kısımlarına kurt izi ve dışına yine kurt izi motifleri yerleştirilmiştir. Dodik motifi kullanılarak en dıştaki bordürde bulunan havdork motifi ve çift mihrab motifi bir birinden ayrılmıştır.

Çizelge 2. Halı yastık örneklerinin renk analizi

Renkler	Zeminde			Motiflerde									
Halı Yastık Numarası	Siyah	Bordo	Lacivert	Kırmızı	Kahverengi	Sarı	Gri	Beyaz	Turuncu	Mavi	Siyah	Lacivert	Yeşil
1		x		x	x		x	x			x		x
2		x		x	x		x		x				
3		x			x	x	x	x			x		
4	x	x			x	x	x	x	x		x		
5		x		x	x	x	x	x	x	x	x		
6	x			x		x	x	x	x				
7	x			x		x	x	x					
8	x	x		x	x			x			x		
9	x	x		x	x		x	x	x				
10		x		x	x		x	x			x		
11		x		x	x		x	x	x		x		
12		x		x		x	x	x	x		x		
13	x	x		x		x		x	x				
14	x	x		x		x		x		x			
15	x	x			x	x	x	x	x			x	
16		x	x	x	x	x		x		x	x		
Toplam	8	14	1	13	11	10	12	15	9	3	9	1	1
	23			84									
Yüzde %	34,78	60.86	4,34	15,47	13,09	11,90	14,28	17,85	10,71	3,57	10,71	1,19	1,19

N=107

Halı Yastıkların Renk Analizi

Çizelge 2'de zemin renklerine göre incelendiğinde, %60,86'lık oranında bordo renk, %34,78'lik oranında siyah renk ve %4,34 oranında lacivert rengin kullanıldığı tespit edilmiştir. Çizelge 2'e göre, incelenen örneklerde zemin rengi olarak çoğunlukla 'bordo' rengin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çizelge 2'de motif renklerine göre incelendiğinde, %17,85 oranında beyaz renk ve %15,47'lik oranında kırmızı renk, %14,28 oranında gri renk, %13,09'luk oranla kahverengi, %11,90'lık oranında sarı renk, %10,71'lik oranla turuncu ve siyah renkler, %3,57'lik oranla mavi renk, %1,19'luk oranında lacivert ve yeşil renklerinin kullanıldığı görülmüştür. Çizelge 2'e göre, incelenen halı yastık örneklerinin motiflerinde kullanılan renkler arasında 'beyaz' rengin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Tarihin bilinen en eski yerleşim yerlerinden biri olarak bilinen Adıyaman, kültürel anlamda birçok zenginliğe sahiptir. Kültürel zenginliklerinden biri olan el dokumacılığı alanında çok fazla yazılı kaynak bulunmamaktadır. El dokumacılığının bir ürünü olan Halı yastıklar Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi Adıyaman ilinde de günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte artık dokuması yapılmamakta ve eskisi gibi kullanımları pek tercih edilmemektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen kadın bireylerin hepsi halı dokumayı annelerinden öğrendikleri ve çeyiz için dokudukları, en çok bordo, siyah, beyaz, kahverengi ve kırmızı renkleri kullandıkları saptanmıştır. Dokuma yaparken dikey tezgah, kirkit, tarak, teşi, masura, makas ve bıçak araçlarını kullandıkları; pamuk ve yün ipliğini tercih ettikleri tespit edilmiştir. En çok kullanılan motiflerin dodik, havdork, kurt izi, koçboynuzu, kare, pıtrak, gulik (gül, çiçek), heftdork, sandık (madalyon), nik (çengel) olduğu ve yapılan halı yastıklara bakarak genelde her mevsim ve boş zamanlarında halı yastıklarını dokudukları saptanmıştır. Halı yastıklarda genelde çift mihraba benzeyen sandık motifi ve geometrik olarak altıgen ya da sekizgen şeklindeki üç ve çok göbekli kompozisyon kullanılmıştır.

Yöre halkı geleneksel el dokuması halı yastıkları çeyiz, hediye, para kazanmak ve günlük kullanım ya da misafir odası için dokuduğu, geçmişin izlerini günümüze taşıyan bir kültür mirasıdır. Teknolojik gelişmeler ve hayat koşullarından dolayı gün geçtikçe önemini kaybetmektedir.

Adıyaman ilinin geleneksel el dokumaları ile ilgili çalışmalar, sayı bakımından azdır. Merkez ilçeye bağlı köylerde yapılan araştırma sonucu tespit edilen bir grup halı yastıktan yörede bu dokuma alanının zengin bir uygulama alanına sahip olduğu anlaşılmıştır. Teknolojik gelişmelerle birlikte giderek yok olmaya yüz tutmuş bu dokuma koluna ait veriler gün geçtikçe azalmaktadır. Geçmişte çok önemli dokuma ürünlere sahip olan yörenin bu zengin kültürel mirasını korumak ve gelecek nesillere ulaştırmak için öncelikle yöreye özgü motiflerin tespitleri yapılarak kayıt altına alınarak belgelenmesi, bu kültürel mirasın gelecek nesillere doğru olarak aktarılması önem arz etmektedir.

Kaynaklar

"TS 43".Tekstil yer döşemeleri- El dokuması halılar- Türk halıları, Ankara: Türk Standartlar Enstitüsü 1.Baskı. 1992.

Akpınarlı, H. Feriha ve Balkanal, Zeynep. "16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi" Motif Akademi Halkbilimi Dergisi (2012-1/Ocak-Haziran) (Balkan Özel Sayısı-I):179-209.

Akpınarlı, H. Feriha, Tozun, Hatice, Başaran, Fatma Nur, Büyükyazıcı, Meral ve Ertürk Pelin Şanlıurfa El Sanatları Ve Sözlü Kültür Malzemeleri: Dokumacılık, Örücülük, İşlemecilik, Keçecilik, Çulculuk, Kazazlık. Ankara: Şurkav Yayınları No: 36. 2012.

Akpınarlı, H. Feriha. ve Ortaç, H. Serpil. "Orta Asya'dan Günümüze Türklerin Yaşadıkları Bölgelerdeki Dokumacılık Sanatı", Romanya'da Türk Kültürünün İzleri Sempozyumu, Editura Golden. 2007.

Akpınarlı, H. Feriha. ve Ortaç, H. Serpil. Sivas El Örgüsü Çorapların Motif ve Kompozisyon Özellikleri. Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, (27-30 Ekim 2008): 639-655. 2009.

Aral, Songül. Malatya Yastık Halıları. Arış Dergisi. (2013.9):4-11.

Aslanapa, Oktay. Türk Halı Sanatının Bin Yılı. İstanbul: İnkilap Yayınevi. 2005.

Aytaç, Çetin. El Dokumacılığı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1982

Bayhan, Ahmet Ali ve Salman, Fikri. (2010). Adıyaman Yüzey Araştırması (2000-2004), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı,

Adıyaman: Doğuş Gazete ve Matbaacılık.

Burke, Brendan. From Minos to Midas: The Organization of Textile Production in the Aegean and in Anatolia (Minoan, Mycenaean, Phrygian), Michigan: UMI Dissertation Services. 2000.

Çetin, Yusuf. Ağrı Yöresi Halı Yastıkları. Sanat Dergisi. 2010 (0.17): 61-70. < https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29007> (Erişim tarihi: 02.08.2020)

Çetin,Yusuf ve Karta, Rabiye. Yöre Özellikleri ile Iğdır Halı Yastıkları. Journal of Academic Social Sciences Study

(Autumn II 2017). 60: 293-310. <http://www.jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=7295> (Erişim tarihi: 02.08.2020)

Dengiz, Makbule ve Erdoğan, Zeynep ve "Pişinik" Yastık Halısı. (2015): 413-430 <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/DENG%c4%b0Z-Makbule-ERDO%c4%9eAN-Zeynep-%e2%80%9cP%c4%b0%c5%9e%c4%b0N%c4%b0K%e2%80%9d-YASTIK-HALISI.pdf> (Erişim tarihi: 02.08.2020)

Deniz, Bekir. Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. 2000.

Dölen, Emre. Tekstil Tarihi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları No:92/1, Matbaa Eğitimi Bölümü Yayın No:6. 1992.

Durul, Yusuf. Anadolu Kilimlerinden Örnekler. İstanbul: Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi:10. 1985.

Gürcüm, Banu Hatice, Baykasoğlu, Nursel ve Yerdenova, Assel. "El Sanatının Sürdürülebilmesinde Tasarımcının Sorumluluğu". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (11.58):373-382. 2018.

İmer, Zahide. Dokuma Tekniği I. Ankara: Cem Web Ofset Ltd. Şti. 1997.

Karahan, Recai. Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sanat Eserleri Dizisi 462. 2007.

Karaoğlan, Hülya. M.Ö 2000'de Anadolu'da Kumaş Üretimi (Arkeolojik Buluntular Işığında). Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (2017.Afro-Avrasya Özel Sayısı):103-116. < http://www.yyusbedergisi.com/dergi/mo-2000de-anadoluda-kumas-uretimi-arkeolojik-buluntular-isiginda20171023014849.pdf> (Erişim tarihi: 02.08.2020)

Kaya, Firdevs ve Ergenekon, Cavidan Mekikli El Dokumacılığı, Gazi Üniversitesi. Ankara: Mesleki Eğitim Fakültesi Yayın No:25.1989.

Kırzıoğlu Görgünay, Neriman. Altaylar'dan Tunaboyuna Türk Dünyasından Ortak Motifler. Ankara: Kültür Bakanlığı. 2001.

Mazıbaşı, Sema. Günümüz Döşemealtı Halılarının Renk, Motif ve Desen Özellikleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü. 2014.

Onuk, Taciser, Akpınarlı, Feriha, Ortaç H., Serpil ve Alp, K. Özlem. Tarsus El Sanatları (Dokumacılık, Örmecilik, İşlemecilik). Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları no: 2087. 1998.

Ölçer, Nazan. Türk İslam Eserleri Müzesi Kilimler. İstanbul: Eren Yayıncılık. 1988.

Öztürk, İsmail. Dokumaya Giriş. Akademik Dizi: 1, Ankara: Mor Fil Yayınları. 2007.

Öztürk, İsmail. Doğal bitkisel boyalarla yün boyama (2. Basım). İzmir: Dokuz Eylül Yayıncılık. 1999.

Tez, Zeki. Tekstil ve Giyim Kuşam Sanatının Kültürel Tarihi. İstanbul: Doruk Yayıncılık. 2008.

Yağan, Şahin. Türk El Dokumacılığı. (Birinci Baskı) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları. 1978.

Yetkin, Şerare. Türk Halı Sanatı. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları. 1991.

Url 1: www. coğrafyaharita.com

Url 2: http://www.adiyaman.gov.tr/adiyaman-tarihi(Adıyaman valiliği)

Url 3: http://www.adiyamankulturturizm.gov.tr/TR-61345/tarihce.html

Url 4: https://adiyaman.edu.tr

COLOR, MOTIF AND COMPOSITION PROPERTIES OF CARPET CUSHIONS USED IN ADIYAMAN PROVINCE

Ergün YILDIRIM
Banu Hatice GÜRCÜM

ABSTRACT

Weaving is like a cultural painting that reflects the characteristics of the region, its cultural values and the feelings of the wearer. Carpet weaving is also important in terms of reflecting our past as well as maintaining our traditions and transmitting these values to future generations. However, hand-woven carpet cushions, one of the most important parts of our culture, are losing their value day by day as a result of technological developments and changing living conditions. Today, in many parts of Anatolia, carpet cushions, which are considered to be indispensable for room decoration and woven on the loom installed in a corner of the house, are not produced. Fabricated products without manual labor cause the degeneration of this important production tradition. Hand-woven carpet cushions, woven with a thousand labor, are either sold to antique shops or thrown away. It is considered important to record the motifs, patterns and compositions on the carpet cushions, which constitutes a symbolic expression form in the collective memory of the society, a traditional production type that will not be replaced again. For this reason, the aim of this study was determined as the examination and documentation of the color, motif and composition features of hand-woven carpet cushions in Adıyaman city center and its villages. This research is structured as a survey model. The population of the study was selected as Adıyaman province villages, of which Payamlı, Karagöl, Davuthan, Pishinik villages and Güzelevler provinces were selected as samples. 16 different carpet cushions were found in the houses visited and were examined. The results of the findings on color, motif and composition were discussed.

Keywords: Adıyaman, Carpet Cushion, Motif, Composition, Textile